

GAZAP

(الغضب)

Acı veren kötü bir davranışın kişinin ruhunda uyandırdığı kızgınlık, intikam duygusu ve cezalandırma isteği anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte "kızmak, öfkelenmek; kızgınlık, öfke duygusu" anlamına gelen ve umumiyetle **rızâ** ve **hilim** kavramlarının karşıtı olarak kullanılan gazabın tanımı yapılırken bunun "intikam alma ve cezalandırma isteği" olduğuna özellikle işaret edilir (meselâ bk. Fahreddin er-Râzî, I, 262; İbn Ebû'l-İz, s. 685; Ali el-Kârî, s. 59, 61). Gazap kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on dört yerde geçer; on âyetinde de aynı kökten türeyen isim ve fiil şekilleri yer alır. Bunların çoğunda gazap Allah'a nisbet edilmiştir. İki âyetinde Hz. Mûsâ'nın, kendisi Tûr-î Sînâ'da bulunduğu sırada yoldan sapan kavmine üzüntülü ve öfkeli olarak çıktığı anlatılır (el-A'râf 7/150; Tâhâ 20/86). Bir âyetinde de müminlerin üstün nitelikleri sayılırken kıvdıkları zaman bile kusurları bağışladıklarından övgüyle söz edilir (eş-Şûrâ 42/37).

Gazap kavramı hadislerde de hem Allah'a hem Peygamber'e ve diğer insanlara nisbet edilerek kullanılmıştır. Bir kutsî hadise göre Allah, "Rahmetim gazabımı geçmiştir (kuşatmıştır)" buyurur (Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, 28, 55; Müslim, "Tevbe", 14-16). Hadislerde Resûl-i Ekrem'in tutum ve davranışlarında aşırılığa yol açmasa da- bilhassa dinî, ahlâkî ve içtimai konulardaki yanlışlık ve haksızlıklar karşısında zaman zaman öfkelenildiği ve bu durumun yüzünün kızarması gibi fizyolojik belirtilerden anlaşıldığı ifade edilir (Buhârî, "İlim", 28, "Luğa'ta", 9, "Edeb", 75; Müslim, "Şalât", 128, "Fezâ'il", 127). Bazı hadislerde, gazap duygusunun yok edilmesinden ziyade bu duygunun etkisiyle yanlış hüküm veya karar verilmesinden kaçınılması gerektiği üzerinde durulur. "Yiğit o kimse ki öfkelenildiği sırada kendine hâkim olur" (Buhârî, "Edeb", 76, 102; Müslim "Birr", 107, 108); "Hâkim öfkeliyken taraflar arasında kesinlikle hüküm vermemelidir" (Buhârî, "Ahlâkâm", 13; Müslim "Akkâye", 16; Nesâî, "Kudât", 18) meâlindeki hadisler bunu ifade eder. Hadislerde kişiye, öfkesini yatıştırabilmesi için abdest almak ve ayakta ise oturmak gibi pratik tedbirlere başvurulması da önerilmiştir (meselâ bk. *Müsned*, IV, 226; V, 152; Buhârî, "İmân", 71).

Âyet ve hadislerde gazap kelimesiyle aynı veya yakın anlamda olmak üzere **sahat** ve türevlerinin kullanıldığı da görülür. İki âyetinde sahat rızânın (rıdvân) karşıtı olarak geçmektedir (Âl-İ İmrân 3/162; Muhammed 47/28). Kâdî Abdülcebbâr, sahatın "bir şeyden hoşlanmama, onu kerih görme" anlamına geldiğini ve muhabbetin karşıtı olduğunu belirtir (el-Muğnî, VI/2, s. 60).

Gazaba yakın anlam ifade eden başka bir kelime de **gayz**dır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğyz" md.). Ancak Kur'an'da, hadislerde ve diğer İslâmî kaynaklarda gazap ve sahat hem Allah'a hem de insanlara, gayz ise sadece insanlara nisbet edilmiş, ayrıca ılımlı bir gazap duygusu fazilet sayılırken gayz daima yerilmiştir.

Klasik ahlâk kitaplarında gazap hem ahlâkî hem de psişik bir duygu olarak ele alınmıştır. Bu eserlerde gazap genellikle "intikam arzusu yüzünden kan dolaşımının hızlanması, kanın beyne hücum etmesi" şeklinde fizyolojik etkisi dikkate alınarak tanımlanmış (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğdb" md.; Kindî, I, 126; Gazzâlî, III, 167) ve hadislerde belirtildiği gibi öfke duygusunu ortadan kaldırmak yerine öfkeli halde iken yanlışlık yapmaktan sakınmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buna göre gazap sırasında kalp atışının hızlanması ile kanın damarları ve beyni zorlaması aklın normal görev yapmasını önler; yanlış ve zararlı işler yapılmasına yol açar. Bu sebeple, "Gazap muvakkat bir deliliktir" denilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 346; Gazzâlî, III, 166-168). Bir tabip ve ahlâkçı olan Ebû Bekir er-Râzî de gazap halinde iken sağlıklı düşünmenin mümkün olmadığını, bu durumdaki kişiyle bir deli arasında fazla fark bulunmadığını söyler (*Resâ'il felsefiyye*, s. 55). Bundan dolayı hadislerde olduğu gibi ahlâk kitaplarında da öfkeliyken karar ve hüküm verilmesi gerektiği üzerinde önemle durulur. Râgıb el-İsfahânî, ceza verme mevkiinde bulunan kişilerin öfkelenmeden, soğukkanlı olarak hüküm verdiklerinden emin olmaları için suçluyu hemen cezalandırma yoluna gitmeyip bir süre hapsedmelerinin yerinde olacağını, esasen uygulamanın da bu yönde sürdürüldüğünü belirtir (*ez-Zerî'a*, s. 346). Ebû Bekir er-Râzî de adaletin tam olarak yerine getirilebilmesi için hem öfke ve kibir gibi haksızlığa yol açabilecek duyguların etkisinden sıyrılmanın, hem de âcizlik ve aldırmaçlık şeklindeki tutumlardan uzak

durmanın gerekliliğini vurgulamıştır (*Resâ'il felsefiyye*, s. 56).

İslâm ahlâk ve edep literatürünün en değerli örneklerinden olan İbn Kuteybe'nin *Uyûn'ul-ahbâr*'ı (I, 396-406), Ebû Zeyd el-Belhî'nin *Meşâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs*'ü (s. 297-300), Mâverdî'nin *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'i (s. 244-252), Râgıb el-İsfahânî'nin *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*'sı (s. 342-346), Gazzâlî'nin *İhyâ'ü'l-ülûmi'd-dîn*'i (III, 164-181) gibi eserlerde gazap konusuyla bu duyguyu dizginlemeyi ve ona hâkim olmayı sağlayan hilim aynı bölüm içinde, hatta çoğunlukla aynı başlık altında incelenmiştir. Gazapla hilim arasındaki bu ilişki hilimle ilgili tarifte açıkça görülmektedir. Zira hilim, "Nefsi gazabın azgınlaşmasından korumaktır" (Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 342; Mâverdî, s. 245, 248). Râgıb el-İsfahânî, gazap duygusu bakımından insanların dört farklı karaktere sahip olduğunu söyler. Bazıları çabuk öfkelenir, çabuk yatıştır; bazıları nâdiren öfkelenir, fakat zor teskin edilir; bazıları da çabuk öfkelenir, zor yatıştır; nihayet nâdiren öfkelenip çabuk yatışanlar gelir ki en iyi olanlar bunlardır (*ez-Zerî'a*, s. 345). Aynı tasnif Gazzâlî tarafından da benimsenmiştir (*İhyâ'*, III, 180). İsfahânî ayrıca gazap duygusunun mizaçlara, alışkanlıklara (eğitime), yaş ve cinsiyete göre değiştiğini de belirtir.

İslâm ahlâkçılarının ılımlı bir öfke duygusunu "şecaat" veya "hamiyet" diye adlandırmışlar; insanın onurunu, haklarını ve değerlerini korumak için hamiyet sahibi olmasının gerekliliğini önemle vurgulamışlardır (Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 345; Mâverdî, s. 248-249; Gazzâlî, III, 168-169).

Grek felsefesinin İslâm dünyasına girmesi üzerine özellikle Eflâtun felsefesinin etkisiyle insan ruhunun (nefis) başlıca güçleri nâtık güç, şehvet gücü ve gazap gücü şeklinde üçe ayrılarak gazap gücünün potansiyel bir imkân olması itibarıyla insanın yetkinliği için gerekli ve yararlı olduğu, bu gücün aklın kontrolünde terbiye edilmesi ve geliştirilmesiyle şecaat erdemine ulaşılacağı belirtilmiş; Aristo'nun "tam orta" fikrinden de faydalanılarak gazap gücünün ifratına saldırganlık (tehevür), tefritine de korkaklık (cûbn) denilmiştir (Fârâbî, s. 37; İbn Miskeveyh, s. 40, 45-48; İbn Sînâ, s. 107, 108; krş. Eflâtun, IV, 435^b-445^a; Aristo, II, 2.6-8, 6.9-12, 7.10). Bu anlayış, Râgıb el-İsfahânî ve Gazzâlî gibi düşünürler tarafından âyet ve hadislerle teyit edilip İslâmleştirilerek sonraki dönemlerde genel bir kabul görmüştür.

BİBLİYOGRAFYA:

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şht", "ğdb", "gyz" md.leri; a.mlf., *ez-Zer'â ilâ mekârimî ş-şer'â* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 111-112, 328-329, 342-346; *Lisânü'l-'Arab*, "ğdb", "şht" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğdb", "şht" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğdb", "şht" md.leri; *Müsned*, IV, 226; V, 152; Buhârî, "İlim", 28, "Edeb", 75, 76, 102, "Tevhîd", 15, 22, 28, 55, "Luka'at", 9, "İmân", 71, "Ahkâm", 13; Müslim, "Şalât", 128, "Tevbe", 4-16, "Fezâ'il", 127, "Birr", 107, 108, "Akâzîye", 16; Nesâî, "Kudât", 18; Aristó, *İlmü'l-ahlâk* (trc. Ahmed Lutfî es-Seyyid), Kahire 1343/1924, II, 2.6-8, 6.9-12, 7.10; Eflâtun, *Devlet* (trc. Sabahattin Eyüboğlu — M. Ali Cimcoz), İstanbul 1985, IV, 435^b-445^a; Kindî, *Resâ'il*, I, 126; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr* (Tavîl), I, 396-406; Ebû Bekir er-Râzî, *Resâ'il fel-sefiyye* (nşr. P. Kraus), Kahire 1939 — Beyrut 1402/1982, s. 55-56; Ebû Zeyd el-Belhî, *Meşâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1405/1984, s. 293-304; Fârâbî, *Fuṣûl müntez'a* (nşr. Fevzi M. Neccâr), Beyrut 1986, s. 37; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-aḥlâk*, s. 40, 45-48; İbn Sînâ, *Tis'u resâ'il*, İstanbul 1298, s. 107, 108; Mâveridî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 244-252; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muḡnî*, VI/2, s. 60; Gazzâlî, *İḥyâ* (Beyrut), III, 53-55, 57, 164-181; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-ḡayb*, I, 262; Nevevî, *Şerḥu Müslim*, XII, 15; XVI, 161; İbn Ebû'l-İz, *Şerḥu'l-'Akîdeti't-Ṭahâviyye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî — Şuayb el-Arnâût), Beyrut 1408/1987, s. 684-687; Ali el-Kârî, *Şerḥu'l-Fikhi'l-ekber*, Beyrut 1404/1984, s. 59-62; Subḥî Mahmesânî, *ed-De'â'imü'l-hukkiyye li'l-ḡavânni's-şer'îyye*, Beyrut 1979, s. 223-228.

MUSTAFA ÇAĞRICI

GAZAVÂT-I HAYREDDİN PAŞA

(غزوات خير الدين پاشا)

Barbaros Hayreddin Paşa'nın hayatını ve hâtıralarını ihtiva eden eser.

Eserin müellifi, muhtemelen XV. yüzyılın son çeyreğinde doğan ve bahriye-den yetişen, 1525'te yazılmış olan *Kitâb-ı Bahriyye*'nin telifinde görev alan, daha sonra Kaptanıderyâ Barbaros Hayreddin Paşa'nın hizmetine giren Murâdî mahlaslı şair Seyyid Murad'dır. Hammer'in eserin yazarı olarak Sinan Çavuş'u göstermesi (V, 4, 6) doğru değildir.

Murâdî'nin Barbaros'un yanında hangi hizmetlerde bulunduğu bilinmemekle beraber *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eseri onun ağzından bu görevi sırasında yazdığı kesindir. Nitekim Preveze zaferi ve Kastelnova fethiyle ilgili zafer-nâme ve fetihnâmeler de onun kalemin-den çıkmıştır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın bir nevi otobiyografisi olan eserin ilk kısmını 1541 yılında tamamlayan

Seyyid Murad bir nüshasını Vezîriâzam Rüstem Paşa'ya vermiştir. Bunun üzerine Rüstem Paşa'nın maiyetinde Macaristan seferine götürülmüş, bu seferin tarihini manzum ve mensur olarak yazmakla görevlendirilmiştir. İstanbul'a döndükten sonra 1546'da Hayreddin Paşa'nın hâtıralarının ikinci bölümünü kaleme alan Seyyid Murad'ın nerede ve ne zaman öldüğü belli değildir.

İki bölümden oluşan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın birinci bölümü 1541 yılına, ikinci bölümü ise Barbaros'un ölüm tarihi olan 1546 yılına kadar gelmektedir. Eser İshak Oruç, Hızır (Barbaros Hayreddin Paşa) ve İlyas'ın doğumları ile başlamakta, Oruç Reis'in Rodos'ta hapsedilmesi ve Şehzade Korkut'un müdahalesiyle serbest bırakılması, kardeşi Hızır'la birlikte Tunus ve Cezayir'e yerleşmeleri, Oruç'un şehâdetinden sonra Hızır'ın Osmanlı himayesine girmesi, kaptanpaşılığa tayini, Akdeniz'deki faaliyetleri, bu arada Preveze Deniz Savaşı ele alınmakta ve ölümü ile son bulmaktadır.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa'nın ilk bölümünün hem mensur hem de manzum şekli günümüze ulaşmıştır. Man-

zum şeklinin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Revan Köşkü, nr. 1291). Mensur şeklinin çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası vardır (Gallotta, *Erdem*, IV/10, s. 151 vd.). Bazı kütüphanelerde müstakil eser gibi saklanan *Fetihnâme-i Hayreddin Paşa* ile (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1292) *Feth-i Kal'a-i Nova* (İÜ Ktp., TY, nr. 2475) adlı eserlerin *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'nın parçaları olduğu anlaşılmaktadır. İkinci bölüm ise tek bir yazma halinde Paris Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (MS, Supplément turc, nr. 1186).

Barbaros ve seferleri için tek orijinal kaynak olan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'dan ilk istifade eden Kâtib Çelebi'dir. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi es-fâri'l-bihâr* adlı eserinin Barbaros kardeşlerle ilgili bölümünü bu kitaptan faydalanarak yazmıştır. Hayreddin Paşa'nın hâtıraları özellikle Batı'da büyük ilgi görmüş ve daha 1578 yılında İspanyolca'ya çevrilmiştir (*La vida y Historia de Hayreddin llamado Barbaroxa*, traduzida de Lengua Turquesca en Español Castellano). Palermo'da Biblioteca Comunale'de bulunan bu nüsha, E. Pelaez tarafından 1880-1887 yılları arasında *Archivio Storico Siciliano* dergisinde İtalyanca'ya çevrilerek tefrika edilmiş, daha sonra da kitap halinde yayımlanmıştır (*La vita e La Storia di Ariadeno Barbarossa*, Palermo 1887; G. Bonaffini tarafından düzenlenen yeni baskısı, Palermo 1993). Eser muhtemelen Barbaros daha hayatta iken Arapça'ya da tercüme edilmiştir. Bu tercüme Nüreddin Abdülkâdir tarafından *Kitâbü Ğazavâtî 'Arûc ve Ğayriddîn* adıyla yayımlanmış (Cezayir 1934), Mevlây Belhamîsî de Arapça metnini tenkitli neşre hazırlamıştır (doktora tezi, Aix-en-Provence Üniversitesi, 1972). Avrupa'da XIX. yüzyılda en çok kullanılan ve tanınan baskısı, XVIII. yüzyıla ait bir Arapça metinden Sander Rang ve Ferdinand Denis tarafından yapılan Fransızca çeviridir (*Fondation de la régence d'Alger, histoire des Barberousses*, I-II, Paris 1837). Macarca'ya ise Joseph Thury tarafından tercüme edilmiştir (*Török Történetirok*, Budapest 1896, II, 279-363). Madrid Escurial'deki yazma nüshanın (nr. 1663) diğer nüshalardaki değişikliklerle birlikte faksimile neşrini A. Gallotta yapmıştır ("İl Gazavat-i Hayreddin Paşa di Seyyid Murad", *Studi Magrebinî*, XIII, Napoli 1983). M. Ertuğrul Düzdağ (*Akdeniz Bizimdi, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Savaşları: Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, İstan-

Gazavât-ı Hayreddin Paşa'nın ilk iki sayfası (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1291)

